

УДК [373.5+378]:75

Кузьменко Г. В.
старший викладач Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

***Підготовка майбутніх вчителів до виховання в учнів основної школи
ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва***

Дослідження присвячено визначенню сутності понять: «ставлення», «цінності», «ціннісне ставлення» і розкриттю специфіки виховання ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва. У статті автор порушує одне з найактуальніших питань сучасної педагогіки – проблему особливостей підготовки майбутніх учителів-художників до виховання в учнів основної школи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва.

Ключові слова: *цінності, ставлення, ціннісне ставлення, образотворче мистецтво, виховання, учні основної школи, майбутні вчителі-художники.*

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Обраний Україною шлях до європейської та світової інтеграції зумовлює необхідність суттєвих змін в галузі шкільної мистецької освіти, зокрема вихованні в учнів основної школи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва. Від вирішення зазначеної проблеми залежить духовне становлення особистості молодшого підлітка, а відтак – формування соціально-культурного прогресу нашого суспільства в майбутньому.

Оновлення змісту мистецької освіти, запровадження нових методів і технологій виховання у практику навчання образотворчого мистецтва загальноосвітніх навчальних закладів безпосередньо пов'язано з проблемою підготовки студентів, майбутніх вчителів-художників до здійснення педагогічної діяльності в сучасних умовах.

Отже, **метою статті** є уточнення змісту понять «цінності», «ціннісне ставлення», «виховання», висвітлення особливостей підготовки майбутніх вчителів до виховання в учнів основної школи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва.

Семантично поняття «цінність» має багато значень. Так, словник синонімів української мови містить велику кількість тлумачень цього поняття, що є показником його змістовності й неоднозначності: цінувати, цінити, оцінювати – означає поважати, дорожити, давати оцінку кому-, чому-небудь,

визнавати значення, важливість когось, чогось; цінний – важливий, дорогий; цінитель – визначається як шанувальник [11, 866].

Згідно С. Караванського, цінність – вартість, ціна, коштовність; цінувати – це шанувати, ставити над усіма (дуже високо), дорожити, знати ціну; цінності культури трактуються як надбання, моральні цінності – стандарти, ідеали [4, 472].

Теоретичний аналіз наукових розробок вітчизняних і зарубіжних науковців дав змогу з'ясувати, що ряд вчених, які вивчали феномен цінності (С. Анісімов, Л. Архангельский, І. Бех, В. Василенко, О. Дробницький, А. Здравомислов, М. Каган, Л. Столович, У. Томас і Фр. Знанецький, В. Тугарінов, В. Ядов), характеризують зміст цього поняття через інші, близькі за ознаками поняття, виділяючи певну низку ознак, що притаманні формам суспільної свідомості, зокрема: значущість, важливість, нормативність, корисність, доцільність, бажаність.

Критерії та способи оцінки цієї значущості виражаються у світоглядних переконаннях, поглядах, в моральних принципах, нормативних уявленнях, ідеалах, установках, цілях. Відтак, термін «цінність» вказує на загальнолюдське, соціальне чи культурне значення тих чи інших духовних або матеріальних, реальних або уявних об'єктів довкілля, явищ навколишньої дійсності для людини, що визначається не їх властивостями та якостями самими по собі, а їх залученням до сфери людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин і, таким чином, формує життєву позицію та норми поведінки людини, котрі виступають об'єднуваною ланкою між культурою суспільства і внутрішнім світом особистості. *Отже, з педагогічної позиції автора, цінності – це ідеали, орієнтири, що спрямовують мету і зміст навчання та виховання (істина, добро, патріотизм, справедливість, чесність, порядність, відповідальність, освіченість, культура тощо), це ті якості й характеристики особистості, що визначають якісну своєрідність життєдіяльності людини, цілеспрямовано регулюють її поведінку й мають бути досягнуті в результаті освіти. Вони визначають те, до чого слід*

прагнути, ставитися з повагою, визнанням, пошаною й, відповідно, ті якості, які вчитель покликаний формувати в учнів [9, 106].

Поняття «цінностей» – надзвичайно широке. Крім матеріальних, економічних, історичних, правових, моральних і політичних цінностей існують естетичні цінності. Естетичні цінності – це, перш за все, сама людина як суб'єкт культури, а також предмети її творчої праці – твори мистецтва. Хоча уявлення про естетичні цінності тих чи інших предметів змінюється у процесі історичного розвитку людства, у ньому завжди міститься об'єктивний, загальнолюдський зміст. Розвиток особистості людини у певному соціальному середовищі, який триває протягом його життя, сприяє переосмисленню, переорієнтації її особистісних поглядів, симпатій, смисложиттєвих позицій, інтересів до тих чи інших явищ духовного життя, а відтак – переоцінці цінностей.

Це є закономірним результатом самої діалектики людського життя, перебудови її взаємовідношень з навколишнім світом, насамперед, з іншими людьми. Ціннісні уявлення людини не тільки відображають певну реальність і є знаннями про щось, але й спрямовують її діяльність, регулюють поведінку, створюють цілу систему моральних та естетичних уявлень – ідеали, принципи, оцінки. Ступінь розвиненості системи цінностей кожного індивіду визначає рівень його морально-духовної культури, є показником сформованості його як особистості.

Спонукальним фактором активності людини є потреби, які у філософії трактуються як залежність особистості (організму, соціальної групи, суспільства) від об'єктивних умов їхнього існування та розвитку. Саме потреби є відображенням практичного зв'язку особистості зі світом, передумовою її діяльності, стимулюванням її до конкретних вчинків. Актуалізуючись у певний час, кожна з потреб дає людині психологічну настанову підходити до всього, з чим вона стикається, з точки зору можливості задоволення, яке необхідне для її життя і благополуччя. Потреба спонукає людину на пошуки відповідних об'єктів та явищ дійсності, активізуючи для цього різні розумові, емоційні і вольові процеси. Таким чином, діяльність (духовна і матеріалізована, у вигляді

зовнішніх дій) є засобом задоволення людських потреб. Діяльністю людина опановує навколишній світ – знаходить та засвоює цінне в ньому, робить його фактом свого життя, відтак – встановлює з ним стійкий зв'язок. Отже, у відношенні «людина – світ», крім розглянутого ціннісного відношення об'єкта до потреби, є інша, суб'єктивна сторона – активно-дійове відношення людини до об'єкта, свідомий підхід до нього з певною потребою. Саме для підкреслення цього вольового аспекту відношення людини до навколишнього світу в українській мові вживається термін «ставлення» [2, 21].

Поняття «ставлення» визначає той або інший характер поводження з ким, -чим-небудь [3, 445], вказує на зв'язок між двома чи більш подіями, об'єктами або людьми, може розглядатися як готовність до певної взаємодії і як реально діючий зв'язок у рамках «суб'єкт – об'єкт», «суб'єкт – суб'єкт» [8, 188].

У психології «ставлення» пояснюється як характеристика ідеального або реального способу вираження людиною своїх почуттів, позиції, думки, наміру на адресу іншої людини [10, 437], як своєрідна реакція людини на вплив навколишньої дійсності, є суб'єктивною стороною відображення дійсності, результатом взаємодії людини із середовищем.

За твердженням І. Беха, категорія «ставлення» є ключовою для процесу формування й розвитку особистості, оскільки за її допомогою розкривається сутність, становлення смислового зв'язку, єдності людини і світу: чи буде зміст цієї єдності мати морально-конструктивний – чи деструктивний характер. Ставлення, на думку І. Беха, є свідомим компонентом структури особистості і характеризує ступінь інтересу, силу емоцій, бажань, які виражаються у поведінці суб'єктів, їхніх діях та переживаннях, сприяють творчому освоєнню світу [1, 151].

З позиції автора, термін «ціннісне ставлення» вказує на те, яке значення людина (суб'єкт) надає тим чи іншим предметам або явищам навколишнього світу: які з них і в якому ступені задовольняють його інтереси, бажання, смакові уподобання, почуття, ідеали, потреби. Виходячи з цього, одні з них людина вважає більш цінними, значущими для себе й надає їм перевагу, другі –

задовольняють у меншому ступені, відтак є менш цінними (значущими) для неї, інші – не задовольняють зовсім, тому не стають предметом цінування, значущості. Це свідчить про вибірковість дій, поведінки особистості, орієнтацію на певні зразки, приклади, еталони, ідеали, здатність до свідомого оцінювання та відбору. На підставі здійсненого аналізу теоретичних надбань ми розглядатимемо *ціннісне ставлення як активну форму чуттєво-практичного освоєння дійсності, у якій відображено ідеали, життєву позицію, конкретний смисл, котрий мають для людини (суб'єкта) певні об'єкти, предмети та явища навколишнього світу (справжні чи уявні, природні чи культурні, зовнішні або внутрішні, що належать глибинам душі).*

Образотворче мистецтво – (англ. figurative art, франц. art figurative, нім. bildende Kunst) – це «розділ пластичних мистецтв, які виникли на основі зорового сприйняття, створюють зображення навколишнього світу на площині та у просторі» [13, 144], мають можливість необмеженого за часом сприйняття, розкриваючи через зорові образи пластичне й кольорове багатство реального світу.

З позиції Г. Сотської, образотворче мистецтво, як універсальний засіб формування в особистості колористичної, композиційної та загальної культури, «забезпечує гармонію інтелектуального та художньо-естетичного розвитку особистості, сприяє збагаченню її емоційно-почуттєвої сфери, розвиває її пізнавальну й творчу активність, естетичні потреби і смаки, допомагає їй включитися в процес засвоєння та творення художньо-естетичної культури своєї нації» [12, 146].

На думку С. Коновець, завдяки своїй універсальності, образотворче мистецтво інтенсифікує візуальний і сенсорний досвід, допомагає дитині увійти у світ краси, стає «важливим орієнтиром щодо певних пізнавальних і культурних цінностей» [5, 139].

Ціннісне ставлення до образотворчого мистецтва виникає тоді, коли суб'єкт здатний виокремити в мистецтві й житті естетичні якості, образи, пережити й оцінити їх – виявити їхню естетичну цінність. Ці естетичні переживання й оцінки, викликані естетичними властивостями речей і явищ

навколишнього світу, відображуються у світогляді, переконаннях, естетичній свідомості, рефлексивних рисах суб'єкта, виявляються в його емоціях, естетичних почуттях, бажаннях, інтересах, смакових уподобаннях, потребах, оцінних судженнях, художньо-творчій діяльності, поведінці та естетичних вчинках і є його рушійними силами.

Специфіка ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва визначається такими компонентами особистісного розвитку людини: визнання цінності (значущості) творів образотворчого мистецтва для духовного життя; розвиненість естетичних почуттів, переживань, емоцій, ідеалів, смаків; здатність інтерпретувати й оцінювати твори образотворчого мистецтва; наявність пізнавального інтересу до образотворчого мистецтва, прагнення до нових знань у галузі художньої творчості; потреба у створенні нових художніх образів, власній художньо-практичній діяльності; активна позиція щодо охорони та збереження пам'яток мистецької спадщини.

Наявність сталого, усвідомленого ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва свідчить про зрілість особистості, виступає як узагальнений показник рівня її свідомості, духовного розвитку. Відтак, вирішення проблеми формування системи цінностей, виховання ціннісного ставлення підлітка до культурних надбань людства має бути не формальним, а тісно пов'язаним з проблемами особистості, вивченням особистісних цінностей та їх вихованням.

Категорію «виховання» у філософії визначено як «цілеспрямоване і систематичне прищеплення людині знання моральних норм, способів діяльності та поведінки, які складають систему вартостей даного суспільства» [7, 44].

В «Енциклопедії освіти» подано наступне визначення цього поняття: «виховання – це усвідомлене і цілеспрямоване зрощування людини як особистості у відповідності зі специфікою цілей, соціальних груп і організацій, в яких воно здійснюється» [6, 44]. Виховання ціннісного ставлення у підлітковому віці – досить складний, багатогранний, комплексний процес,

специфіку якого визначають глибока перебудова організму, кардинальні якісні зміни у біологічній, психологічній, особистісній і соціальній сферах дитини.

Як засвідчує сучасна соціокультурна ситуація в Україні, проблема виховання в учнівської молоді ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва набуває особливої актуальності у науковій думці, про що наголошено у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (освітня галузь «Мистецтво»), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, Комплексній програмі художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. Вивчення образотворчого мистецтва в системі загальної середньої освіти, з притаманним йому багатоплановим впливом на свідомість та підсвідомість, емоційно-чуттєву сферу людини, є важливим способом художнього бачення, пізнання і творчого освоєння школярами навколишнього світу, засобом збагачення їх емоцій, розвитку почуттів, розкриття рис людської спорідненості та духовної єдності, а відтак – вагомим чинником формування в молодших підлітків світоглядних орієнтирів, моральних та суспільно-естетичних ідеалів, поглядів, уявлень про прекрасне в усіх сферах життєдіяльності людини, виховання системи високих цінностей гуманістичної культури. Тому не викликає заперечення актуальність цілеспрямованої підготовки студентів, майбутніх вчителів-художників до запровадження нових форм, методів і виховних технологій у практику навчання образотворчого мистецтва загальноосвітніх навчальних закладів, спрямованих на підвищення ефективності виховання в учнів основної школи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва.

Враховуючи нагальність вирішення зазначеної проблеми, в Інституті мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка для студентів напряму підготовки 6.020205 «Образотворче мистецтво» навчальним планом передбачено курси «Методика викладання образотворчого мистецтва» і «Виробнича практика». У програмах цих курсів розроблено низку завдань, метою яких є формування у студентів, майбутніх вчителів-художників умінь планувати, організовувати і впроваджувати у навчально-виховний процес

сучасних загальноосвітніх закладів авторські уроки, різноманітні форми позаурочної (шкільної та позашкільної) виховної роботи з учнями основної школи, інноваційні методи навчання й виховання, використовуючи інтегративні зв'язки образотворчого мистецтва з іншими навчальними предметами, стимулювати активність, ініціативу, інтерес школярів до образотворчого мистецтва, бажання займатися художньою діяльністю, потребу до творчого самовираження.

Вирішення цих завдань діалектично пов'язане з постійною, наполегливою експериментально-пошуковою роботою викладачів та студентів щодо втілення нових, нестандартних більш ефективних дидактичних, методичних та технологічних рішень, виявлення оптимальних методів і форм організації навчально-виховної роботи з учнями основної школи у процесі розробки та проведення уроків і позаурочної діяльності, які ґрунтуватимуться на принципах послідовності й наступності, особистісного розвитку школярів.

Спрямованість студентів на виховання в учнів основної школи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва передбачає розвиток здатності майбутніх вчителів-художників до:

1. творчого моделювання уроків образотворчого мистецтва, зосередження педагогічних зусиль першочергово не на вузькі предметні цілі, передачу учням готового набору знань та умінь практичної діяльності, а на виховання в них емоційно-ціннісного ставлення до художніх творів, ціннісно-світоглядних орієнтацій у сфері образотворчого мистецтва;
2. створення захоплюючої, емоційно піднесеної атмосфери на кожному уроці, широкого застосування різноманітних творчих, імпровізаційних та проблемних завдань, впровадження ігрових елементів та художньо-дидактичних ігор, які стимулюватимуть в учнів основної школи інтерес до образотворчого мистецтва;
3. спрямування тематики та змісту позаурочних виховних заходів, що проводитимуться майбутніми вчителями-художниками, на ціннісний аспект образотворчого мистецтва, розуміння його значення для духовного життя

суспільства, вирішення нагальних потреб часу – з метою наближення до сучасної культурної ситуації, потребам та інтересам підлітків;

4. цілеспрямованого педагогічного керівництва художньою самоосвітою та естетичним самовихованням підлітків, підтримки їх зацікавленості у подальшому розвитку художнього смаку та знань у галузі образотворчого мистецтва;

5. створення естетично привабливого освітнього середовища в класі, що сприятиме розвитку естетичних смаків та ідеалів підлітків, потреби до естетизації середовища, готовності до участі у соціокультурному житті.

В результаті теоретичного аналізу наукових джерел ми дійшли висновків, які слід враховувати у нашій подальшій роботі.

1. Цінність виводиться на перший план серед інших регуляторів та чинників людської життєдіяльності, відіграє вирішальну роль у формуванні світогляду, виборі життєвого шляху, виступає критерієм оцінки дійсності.

2. Під поняттям «виховання ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва» ми розуміємо соціально-педагогічний феномен, який визначається такими компонентами особистісного розвитку людини: визнання значущості творів образотворчого мистецтва для духовного життя; розвиненість естетичних почуттів, переживань, емоцій, ідеалів, смаків; здатність інтерпретувати й оцінювати твори образотворчого мистецтва; наявність пізнавального інтересу до образотворчого мистецтва, прагнення до нових знань у галузі художньої творчості; потреба у власній художньо-практичній діяльності; активна позиція щодо збереження пам'яток мистецької спадщини.

3. Проблема підготовки майбутніх вчителів-художників до виховання в учнів основної школи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва має бути систематичним, послідовним, комплексним і потребує системної розробки теоретичних основ, методик, технологій.

Розглянута проблема є багатоаспектною і не може бути вичерпана даною статтею. **Перспективними напрямками розробки проблеми** вважаємо теоретичне обґрунтування критеріїв і показників рівнів сформованості в учнів основної школи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. Посібник. / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Джола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів: Навчально-методичний посібник. / Д. М. Джола, А. Б. Щербо. – К.: ІЗМН, 1998. – 392 с.
3. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. / А. О. Івченко. – 13-те випр. вид. – Х.: Фоліо, 2008. – 540 с. – (Бібліотека державної мови).
4. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови [Текст]: близько 20 000 синонім. рядів / Святослав Караванський. – 3-є вид., опрацьоване і доповн. – Львів: БаК, 2008. – 512 с.
5. Коновець С. В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва : монографія / С. В. Коновець. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 384 с.
6. Кононко О. Л. Виховання / О. Л. Кононко // Енциклопедія освіти / АПН України; [голов. ред. В. Г. Кремін; гл. редкол. : І. Д. Бех, Н. М. Бібік, В. Ю. Биков, В. І. Бондар, М. Б. Євтух, І. А. Зязюн та ін.]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – С. 87 – 88.
7. Короткий філософський словник-довідник: [укр.-англ.-нім.-фр. словник-довідник] / [авт.: І.П.Чорний та ін.]; за ред. І.П.Чорного та О.Є.Бродецького; Чернів. нац. ун-т. ім. Юрія Федьковича. – Чернівці: Рута, 2006. – 288 с.
8. Крысько В. Г. Словарь-справочник по социальной психологии / В. Г. Крысько. – СПб.: Питер, 2003. – 416 с.
9. Кузьменко Г. В. Теоретичні основи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва / Г. В. Кузьменко // Поліхудожнє виховання учнів загальноосвітньої школи у процесі впровадження інтегрованих курсів : матеріали Міжнародної школи методичного досвіду / Л. М. Масол, Л. В. Школяр [та ін.]; [за заг. ред. А. М. Старєвої]. – Миколаїв : ОППО. – 2012. – С. 104–110.
10. Психологический словарь / П. С. Гуревич (общ. науч. ред.). – М.: ОЛМА Медиа Групп, ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. – 800 с.

11. Словник синонімів української мови: У 2 т./ А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.; А. А. Бурячок та ін. (ред. кол.); НАН України. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Інститут української мови. – К.: Наукова думка, – 2006. – (Словники України). Т. 2.: О-Я. – 2006. – 960 с.
12. Сотська Г. І. Образотворче мистецтво як засіб розвитку особистості / Г. І. Сотська // Мистецтво у розвитку особистості : Монографія / [за ред., передмова і післямова Н. Г. Ничкало.]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – С. 137 – 146.
13. Художественно-педагогический словарь / Сост. Н.К. Шабанов, О.П. Шабанова, М. С. Тарасова, Т. Д. Пронина. – М.: Академический Проект: Трикста, 2005 – 480 с., 16 с. цв. вкл. – («Фундаментальный учебник»). (Академический Проект); (Трикста).

Training of the future teaching artists of basic school based on the attitude to the values of fine arts.

The research is dedicated to define the essence of the following concepts: “attitude”, “values”, “attitude to values” and to disclose the specific of student’s education regarding the “attitude to values” in fine arts. In this article the author raises one of the most important question of the modern pedagogy - peculiarities of education of modern teachers with the emphasis on general values of fine arts.

Keywords: *values, attitude, attitude to values, fine arts, education, pupils of the basic school, future teachers.*

Подготовка будущих учителей до воспитания в учащихся основной школы ценностного отношения к изобразительному искусству

Исследование посвящено определению сущности понятий: «отношение», «ценности», «ценностное отношение», раскрытию специфики воспитания ценностного отношения к изобразительному искусству. В статье автор затрагивает одну з наиболее актуальных вопросов современной педагогики - проблему особенностей подготовки будущих учителей-художников к воспитанию в учащихся основной школы ценностного отношения к изобразительному искусству.

Ключевые слова: *ценности, отношение, ценностное отношение, изобразительное искусство, воспитание, учащиеся основной школы, будущие учителя-художники.*